Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences ISSN:1304-0278
Kış-2018 Cilt:17 Sayı:65 (50-61) Winter-2018 Volume:17 Issue:65

1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ'NİN ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA ETKİSİ

THE EFFECTS OF 1979 IRAN ISLAMIC REVOLUTION ON THE USA'S MIDDLE EAST POLICY

Süleyman Çağrı GÜZEL[1]

Öz

Soğuk Savaş süreci boyunca ve sonrasında ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli hedefleri İsrail'in güvenliğini sağlamak ile birlikte dünya enerji kaynaklarının büyük bölümünü barındıran bu bölgedeki etkinliğini sürdürmek olmuştur. Bu bağlamda İran'da 1979 yılında halk desteğiyle gerçekleştirilen devrimin, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarları açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı su götürmez bir gerçektir. Devrimle birlikte ABD Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden birisi olan İran'ı kaybetmiş, İsrail'in ve petrol bölgesinin güvenliği tehlikeye girmiştir. Ayrıca siyasal İslam güçlenmiş ve Ortadoğu'daki antiemperyalist İslami söylem tahkim edilmiştir. Bu çalışmada İran İslam Devrimi'nin ABD'nin Ortadoğu politikalarına etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Devrimi, ABD'nin Ortadoğu politikası, siyasal İslam, enerji güvenliği

Abstract

During and after the Cold War period, the most important goals of the United States of America in the Middle East have been ensuring the security of Israel and maintaining its activity in this region, which contains most of the world's energy resources. In this context, it is an indisputable fact that the revolution which happened in Iran in 1979 with the support of the people, caused negative consequences in regard to the interests of US in the Middle East. With the revolution, the USA has lost Iran, one of its most important allies in the Middle East, so the security of Israel and the oil region is endangered. In addition, political Islam has been strengthened and the anti-imperialist Islamic discourse in the Middle East has been fortified. In this study, the effect of the Iranian Islamic Revolution on the US'A Middle East policies will be examined.

Keywords: Iranian Islamic Revolution, American policy in the Middle East, political Islam, energy security

[1] Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, s-cagriguzel@hotmail.com

DOI: 10.17755/esosder.332110 Makale Geliş Tarihi: 01-08-2017 Makale Kabul Tarihi: 30-11-2017

1. GİRİŞ

ABD ve İran, Şah Rıza Pehlevi'nin iktidara geldiği 1941 yılından 1979 İran Devrimi'ne kadar son derece yakın ilişkiler içerisinde olmuş ve müttefiklik pozisyonlarını sürdürmüşlerdir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD, SSCB ile coğrafi olarak yakın olan İran'ın sosyalist bloğa kayma tehlikesi ve zengin petrol kaynakları dolayısıyla İran'la yakın teması sürdürmüş ve devrime kadar üst düzey ilişkileri yürütmeyi başarmıştır. Ancak İran'da gerçekleşen devrim sonrasında yönetimi ele alan Şiiliğe dayalı teokratik sistem, söz konusu ülkenin iç ve dış politikasını radikal bir dönüşüme uğratmıştır. ABD İran ilişkileri bu yeni perspektif doğrultusunda yeniden inşa edilmiş, devrim öncesi var olan iyi münasebetler yerini ideolojik ve siyasi olarak zıt kutupları temsil eden iki ülkenin çatışmacı yaklaşımına bırakmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca Ortadoğu'ya milliyetçilik ve sosyalizm ideolojileri üzerinden nüfuz edebilen ABD ve SSCB, devrim ile birlikte ortaya çıkan İslam kardeşliğine dayalı birliği savunan monarşi karşıtı söylemlerle etkilerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Devrimin ABD'nin Ortadoğu'daki varlığına ve çıkarlarına tehdit içermesi ise söz konusu ülkenin Ortadoğu politikasını tabii olarak etkilemiştir.

2. 1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ'NE KADAR ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya iki kutuplu bir sisteme doğru evrilmiştir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı öncesi Ortadoğu'da söz sahibi olan İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı hâkim güçler, savaş sonrası eski kapasitelerini yitirmiş ve bölge Sovyet yayılmacılığı tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. ABD bu süreçte Avrupalı seleflerinin yerini almış ve Ortadoğu'da etkinliğini artırmak üzere harekete geçmiştir. Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı'ndan SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar iki büyük gücün hâkimiyet yarışına sahne olmuş ve bu yönüyle uluslararası siyasetin en önemli mücadele alanlarından biri haline gelmiştir. Dünya enerji kaynaklarının büyük bir bölümüne ev sahipliği yapan Ortadoğu'nun, bu enerjiye ihtiyaç duyan büyük güçler açısından önemi çok büyüktür. Ayrıca ABD için Ortadoğu'nun stratejik önemi, Soğuk Savaş boyunca SSCB'nin yayılmacı bir siyaset izlemesinden dolayı sürekli artmaya başlamıştır(Kurt, 2014: 171).

ABD'nin Ortadoğu politikasının temel hedefleri SSCB'nin bölgedeki etkisini engellemekle birlikte petrol kaynaklarının ve İsrail'in güvenliğini sağlamaktır(Dalacoura, 2010: 59). Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'ya demokrasi ihracı da dâhil olmak üzere tüm niyet ve amaçlar hedefin gölgesinde kalmıştır. Demokrasi ve insan hakları düşüncesinin radikal Arap devletlerine karşı savunulması ve bu değerlerin ihracı, söz konusu süreçte ABD'nin öncelikli hedefi olmamıştır. Bu dönemde ABD'nin Ortadoğu politikasının öncelikleri ideolojik kaygılar ve güç dengesinin sağlanmasıdır.

ABD tarihinden bahsederken, bu tarihin aynı zamanda bir doktrinler tarihi olduğunu ifade etmek gerekir. Söz konusu ülkede her dönem, o dönem iktidarda olan başkanın adıyla anılan bir doktrine tekabül eder(Truman doktrini, Eisenhower doktrini, Bush doktrini v.s.) Bu doktrinler ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını belirlemiştir.

Truman Doktrini, ABD'nin Ortadoğu'yu da kapsayan çevreleme politikasını *(containment policy)* hayata geçirdiği bir süreçtir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin ABD tarafından ciddi bir tehdit olarak algılandığını gösteren ilk adımın Truman Doktrin'i olduğu söylenebilir. Söz konusu doktrin, ABD siyasi karar vericilerinin kendilerini "komünzim tehdidi" altında hissetmelerinin bir sonucu olarak ortaya konulmuştur.

Truman Doktrini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD dış politikasının temel belirleyicisi olan "komünizmle mücadele" sürecinin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Söz konusu mücadele, SSCB'nin 1991'de dağılmasına kadar uluslararası

ilişkilerin temel belirleyicisi olmuştur. Sıcak bir çatışma olmamasına rağmen taraflar arasında uzun yıllar boyu gerilimin ve tehdit algısının hat safhada olduğu bu dönem "Soğuk Savaş" olarak adlandırılmaktadır. Yalnızca iki ayrı kutbun başını çeken Sovyetler ve ABD değil, dünya üzerideki çoğu devlet uluslararası münasebetlerini Soğuk Savaş koşullarına göre dizayn etmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın arka planına değinmek gerekir. ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra zengin ve yeryüzünün en güçlü devleti olarak dünya önderliği rolünü almış ve savaş öncesinin, yani 1930'ların düzenini en iyi biçimde korumayı amaçlamıştır(Sander, 2013: 257). Buna karşın SSCB, İkinci Dünya Savaşı'ndan Versailles sistemine geleneksel bir bağı olmadan çıkmıştır. Truman Doktrini, Versailles düzenini sürdürmek isteyen ABD ile bu düzene bağlılığı olmayan ve hatta söz konusu düzeni kendisine karşı yapılmış siyasal bir hamle olarak yorumlayan Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik çatışmaya göre konumlandırılmış bir dış politika yaklaşımıdır. Bu çatışma çerçevesinde ABD tarafından atılan ilk önleyici adım olarak ifade edebileceğimiz Truman Doktrini, 12 Mart 1947 tarihinde Kongre'de *"Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altında almak için silahlı azınlıklarca harcanan çabaları (Yunanistan kastediliyor) ve dış baskılara karşı koymaya çalışan özgür ulusları (Türkiye kastediliyor) destekleme amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım"(Sander, 2013: 258)* diyen Başkan Truman'ın, Kongre'den hükümete, Türkiye'ye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapma yetkisinin verilmesini istemesiyle başlamıştır. Söz konusu yardımlar kapsamında Yunanistan'a 400 milyon dolar, Türkiye'ye ise 100 milyon dolar verilmiştir.

Yunanistan'da solcu bir hükümetin göreve gelmesi ile birlikte SSCB'nin Yunanistan'ı etki alanına dâhil etme ihtimali ABD'yi tedirgin etmiştir; ayrıca sonraki süreçte Türkiye'nin de SSCB etkisine girebileceği tehlikesi öngörülmüştür. Söz konusu ihtimallerin gerçekleşmesi halinde ABD ve Batı Avrupa için son derece önemli olan Ortadoğu bölgesinin Sovyet etki alanı içine girme tehlikesi güçlenecektir. ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı ciddi askeri yardımlar bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bu yardımlar ABD'nin "komünist tehdit" altında bulunan bütün ülkeleri önemli oranda destekleyeceği ve Sovyetler'e karşı çevreleme politikası uygulayacağını göstermiştir.

Başkan Eisenhower döneminde ise ABD Ortadoğu'ya daha fazla yönelmiş, Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri destek sağlanmasının yanı sıra sosyalist bloktan herhangi bir devletin bu devletlere saldırıda bulunması ve bölge devletlerinin istemesi halinde Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin kullanılması kararlaştırılmıştır(Arı, 2004: 224). ABD bu sayede Arap ülkelerinin güvenini kazanarak onlarla daha yakın ilişkiler kurmaya ve SSCB'yi bölgede kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

İran'da yönetime gelen ve İran petrollerini millileştiren Muhammed Musaddık da Eisenhower döneminde iktidardan indirilmiştir. Mecliste güçlü bir desteğe sahip olan ulusal cephe lideri Musaddık, İngiltere'nin elinde bulunan İran petrol endüstrisini millileştirince bu ülke uluslararası bir kampanya başlatmıştır. Nitekim Musaddık 1953 yılında bir darbe ile başbakanlıktan uzaklaştırılmıştır. Darbenin örgütlenmesindeki en önemli isim CIA ajanı Donald Wilber'ın 1954'te hazırladığı "İran Başbakanı Musaddık'ın Devrilmesi" başlıklı raporuna göre Amerika, Şah ve General Zahidi ile anlaşmış, Tahran'daki Amerikan elçiliği üs olarak kullanılmış ve İran ordusunda yer alan 123 askeri danışman darbede görev almıştır(Selamoğlu, 2007: 32). Bu müdahaleyle birlikte İran'ın petrol gelirleri yeniden İngiliz, Hollanda, Fransa ve ABD şirketleri tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. İran'daki şah yönetimi sayesinde Basra Körfezi'ni kontrol edebilen ve petrol geliri elde eden ABD, İran'a birçok ekonomik ve askeri yardımda bulunmuştur.

ABD'nin Ortadoğu'daki etkinliğini artıran bir başka önemli tarihsel olay da Süveyş bunalımıdır. 1952 yılında Mısır'da iktidarı ele geçiren Cemal Abdülnasır Batı karşıtı bir

politika izlemiştir. Mısır, İsrail ile olan mücadelede öne geçmek için doğu blokundan silah almıştır. Söz konusu süreçte Abdülnasır, ülkesinin sanayileşmesi ve kalkınması için gerekli olan enerji ihtiyacını karşılamak adına *Asuan* barajını inşa etmek istemiştir. Bu barajı inşa etmek için gerekli olan finansal desteği ise İngiltere ve ABD'den istemiştir. Söz konusu ülkeler Mısır'a kredi vermeyi, doğu blokundan silah aldığı ve İsrail'e tehdit oluşturduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir. Bunun üzerine Abdülnasır Süveyş Kanalını millileştirdiğini ilan etmiştir(Sander, 2013: 302). Ancak Süveyş Kanalı üzerinde söz sahibi olan İngiltere ve Fransa bu durumu kabul etmemiş ve Mısır'a karşı saldırıya geçmişlerdir. ABD ve SSCB bu saldırı karşısında beklenmedik bir şekilde ortak tavır sergilemiş ve BM'de İngiltere ile Fransa'nın müdahalesine karşı cephe almışlardır. Sonuç olarak İngiltere ve Fransa askerlerini Mısır'dan çekmek zorunda kalmışlardır. İngiltere'nin son askerini de Mısır'dan çekmesi ile birlikte ABD Ortadoğu'da Batı'yı temsil eden tek hegemon güç haline gelmiştir.

3. İRAN İSLAM DEVRİMİ

Gündoğan, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam devriminin dünya devrimleri arasındaki özgün yerini şu şekilde ifade etmiştir;

> *"Genel siyasi tarih açısından bakıldığında İran İslam Devrimi, devrim öncesi olayların seyriyle; devrim sonrası oluşturulan siyasi-ekonomik ve kültürel yapılarıyla ve Şii karakteri yanında daha evrensel mesajlarıyla; bölge ile dünya politikasına yaptığı etkileriyle ancak Fransız, Bolşevik ve Çin devrimleriyle karşılaştırılabilecek bir konumdadır"(Gündoğan,2011a: 94).*

Gerçekten de söz konusu devrim, gerek gerçekleştiği dönemde var olan iki kutuplu sistemin realitesine aykırılığıyla, gerekse tarihte gerçekleşen sosyalist ve liberal devrimlerin şiarı olan özgürlük, eşitlik, adalet ve hürriyet gibi kavramların ön plana çıkarılmasıyla özel bir konuma sahiptir. Ezen-ezilen, köle-efendi, burjuva-proleterya çelişkileri İran Devrimi'nde müstekbir-mustazaf ayrımına dönüşmüş; ABD, İsrail, SSCB, Batı Avrupa ve monarşik İslam devletleri müstekbir saflarında, Müslüman olup olmamasına bakılmaksızın ezilen ülkeler ve halklar ise mustazaf saflarında konumlandırılmıştır(Gündoğan, 2011a: 94). Ayrıca Soğuk Savaş sürecinde ABD ve SSCB gibi büyük güçlerin istihbarat birimlerinin teyakkuz halinde ve son derece güçlü olmalarına rağmen İran'da gerçekleşen devrimi ön görememeleri, dünya kamuoyunda büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur.

3.1. Şia-İktidar İlişkisi, Velayet-i Fakih ve Şah'ın Devrilmesi

İran'da hâkim olan Şii mezhebinin iktidara ve siyasete karşı yaklaşımına rağmen, İslamiyet'i ve Şii mezhebini temel alan bir devrimin gerçekleştirilebilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Nitekim Şia'ya göre yönetim yalnızca Tanrı tarafından *nas* ve *vahiy* ile tayin edilmekte ve "masum imam" haricinde hükümet etmek isteyen kişiler gayrimeşru sayılmakla birlikte imamın makamını gasp eden kimseler olarak görülmektedir. İran'da ulema bu sebepten dolayı siyasete girmemiş ve hükümetteki yöneticiler ne kadar "zalim" olursa olsun iktidara yönelik bir girişimde bulunmamışlardır. Bu noktada Ayetullah Humeyni'nin ortaya koyduğu "Velayet-i Fakih" kavramı oldukça önemlidir. Velayeti Fakih teorisi, İmam Muhammed Mehdi'yi bekleyen Şiilerin din adına hiçbir otoriteyi kabul etmemesinin aksine, "İmam-ı Zaman"ın zuhuruna kadar Müslümanların yönetim ihtiyaçları olduğu düşüncesiyle ve İmama velayet edecek dini bir önderin İslam toplumunu yönetmesi gerektiği varsayımıyla ortaya koyulmuştur. Humeyni, klasik Şii geleneğindeki din adamlarının konumunu farklı yorumlamış ve devletin bizzat bir din adamı (Şii terminolojide fakih) tarafından yönetilmesi gerektiğini belirmiştir(Taflıoğlu, 2010: 10). Bu bağlamda Humeyni'nin şahsiyetinin, fikirlerinin ve söylemlerinin devrimin ana eksenini belirlediği ifade edilebilir(Taflıoğlu, 2010: 16). Bununla birlikte Şah'a karşı muhalefetin, sadece Şii Müslümanlar tarafından

yapılmadığı da belirtilmelidir. Şah yönetimine başkaldıranlar arasında, İran Ulusal Haber Alma ve Güvenlik Örgütü (SAVAK) tarafından acımasız bir baskı altında tutulan Müslümanlar, liberal politikacılar, pazar esnafı, aydınlar, insan hakları taraftarları, öğrenciler ve komünistler gibi çok değişik gruplar bulunmakla birlikte eylem tam bir halk hareketi halini almıştır(Sander, 2013: 553). Nitekim Şah, tepkileri dindirmek adına Ulusal Cephe'nin önemli isimlerinden Şahpur Bahtiyar'ı hükümet kurmakla görevlendirmiş ancak Humeyni'nin bu karara karşı çıkmasıyla birlikte Bahtiyar, Ulusal Cephe üyeliğinden çıkarılmıştır. Buna rağmen Bahtiyar; SAVAK'ın tasfiyesini, sıkıyönetimin aşamalarla kaldırılmasını, insan haklarını çiğneyenlerin cezalandırılmasını, siyasal tutukluların salıverilmesini, dini önderlerin yönetimde daha çok söz sahibi olmalarını, Arap devletleri ve FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) ile yakın ilişkiler kurulmasını ve İsrail'e petrol ihracatının durdurulmasını içeren hükümet programıyla 17 Ocak 1979'da Meclisten güvenoyu almayı başarmıştır(Sander, 2013: 555-556). Bu süreçte Şah ülkeden ayrılmıştır. Ardından 1 Şubat 1979 tarihinde Humeyni sürgünde bulunduğu Fransa'dan dönmüş ve Mehdi Bazargani'yi başbakan olması için desteklemiştir. Ardından 30-31 Mart'ta yapılan referandumlarla İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.

3.2. Devrime Katılan Diğer Grupların Tasfiyesi

İran devriminin zafere ulaştığı Şubat 1979 ile Cumhurbaşkanı Banisadr'ın görevinden azledildiği Haziran 1981 tarihleri arasını kapsayan ilk dönem geçiş dönemi olarak adlandırılabilir(Sinkaya, 2011: 137). Söz konusu dönem, İran yönetiminde ılımlı liberallerin bulunmasından dolayı bu şekilde adlandırılmaktadır. Ayetullah Ruhullah Humeyni, devrimin manevi figürü olarak ortaya çıkmasına rağmen bu dönemde yönetime doğrudan müdahale etmemiş "rehber" konumunda kalarak gerekli gördüğü yerde politikaya etki eden bir lider görünümü vermiştir. Humeyni bizzat hükümet kurmamış, bunun yerine İran Özgürlük Hareketi lideri Mehdi Bazergan'ı geçici hükümeti kurmak üzere görevlendirmiştir. Ancak hükümetin yanında yasama yetkilerini kullanan ve üyeleri Humeyni tarafından atanan İslam Devrimi Konseyi, yasa yapma gücünün Humeyni'nin elinde olduğunu göstermektedir. Söz konusu süreçte geçici hükümetin milliyetçi ve liberallerin elinde olduğu, Devrim Konseyi'ni ise İslamcı radikallerin yönettiği ifade edilebilir. Ancak zaman içerisinde Şah'a karşı birleşen tüm siyasal ve toplumsal kesimler İslamcılar tarafından yönetimden dışlanmıştır. Devrim tedricen İslamcı radikallerin eline geçmiştir. İslamcı radikaller siyasetten hukuka; sosyal yaşamdan ekonomiye kadar hemen her şeyi İslami prensiplere göre düzenlemek istemişler ve amaçlarına ulaşmışlardır. Buna karşın Batı'yı karşısına almak istemeyen liberal ve milliyetçi kesim ise devrim sonrası mücadelede zayıf kalmıştır. Nitekim 4 Kasım 1979 tarihinde İranlı öğrencilerin ABD Büyükelçiliği'ni basması ve bu eylemin Humeyni tarafından kabul görmesi üzerine Bazergan başbakanlıktan istifa etmiştir. Liberal ve milliyetçi çevreler Ocak 1980'de İran'ın ilk Cumhurbaşkanı olan Ebulhasan Benisadr'ı İslamcı radikallere karşı destekleyerek mücadeleyi sürdürmüştür(Sinkaya, 2011: 139). Daha sonra İslamcı radikallerin hâkim olduğu meclis Benisadr'ı da yetersiz bularak görevinden alınmasını sağlamıştır. Ilımlı kesimin güçsüz hale gelmesi İran devrimini radikalleştirmiştir. Öncelikle İslami temellere dayanan yeni bir anayasa yapılmış ve daha sonra devrim doğrultusunda siyaset, ekonomi ve toplum "İslamlaştırılmaya" başlamıştır.

3.3. Devrimin Getirdiği Yeni Sistem

Devrimden sonra nasıl bir siyasi sistemin ortaya çıktığının anlaşılması bağlamında, İran İslam Cumhuriyeti'nin yapısı ve işleyişine de değinmek gerekir. 1979'da kurulan İran İslam Cumhuriyeti, teokrasi ve demokrasi karışımı bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Devletin tepesinde "rehber" adı verilen dini bir önder bulunmaktadır. Bu önder, İran'ı ve İslamiyet'i anayasa çerçevesinde korumakla mükellef olan kişidir; ayrıca rehbere yardımcı olacak bir ulema konseyi mevcuttur. Rehber ve söz konusu konseyin batı demokrasilerindeki karşılığı,

anayasa mahkemesi veya anayasa koruma kurulu olarak düşünülebilir. Buradaki fark, batıda bu tür kurumlar daha çok hukuk düzeni içinde ve yine daha çok kişi hak ve özgürlüklerinin korunması yönünde gelişmişken, İran'daki bu konseyin İslam'ın ve İran'ın ulusal çıkarlarını önceleyen din adamlarından oluşmasıdır(Gündoğan, 2011a: 97). Meclis ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenli olarak belirlenen tarihlerde gerçekleştirilmekte ve bu seçimlerde yüksek düzeyde rekabet yaşanmaktadır. Bu durum İran'da yapılan seçimlerin sembolik olmanın ötesine geçtiğini ve sistemin teokratik bir rejim içerisinde çeşitli toplum kesimlerinin belli bir aşamaya kadar temsil edilmesine olanak sağladığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında İran rejiminin, teokratik olmasına rağmen, Suudi Arabistan ve çeşitli Körfez ülkelerindeki monarşik rejimlerden farklı olduğu ifade edilebilir. Elbette bu temsiliyet, demokratik devletlerdeki gibi geniş kapsamlı ve görece daha özgür değil, dini bir rejime göre kurgulanmış daha dar bir temsiliyettir. Nitekim seçime katılanlar veto tehdidi altındadır. Bu durum seçme ve seçilme hakkına darbe vurmakta ve bir takım toplumsal grupların sistemden dışlanarak illegaliteye yönelmesine zemin hazırlamaktadır.

3.4. İran'ın Devrim Sonrası İzlediği Dış Politika

Devrim ile birlikte İran'ın dış politika perspektifi de radikal bir biçimde değişmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını belirleyen en büyük etken devrim ideolojisidir(Gündoğan, 2011a: 97). Bu ideoloji doğrultusunda, ABD ile iyi ilişkiler içinde olan Şah yönetimi yerine, anti emperyalist söylemle hareket eden ve Batı'yı adeta şeytanlaştıran bir yönetim gelmiştir. ABD ve İsrail karşıtlığı, yeni rejimin en önemli meşruiyet kaynaklarından biri olmuştur(Semiz ve Akgün, 2005: 177). Bu bağlamda daha önce belirttiğimiz müstekbir-mustazaf ayrımı oldukça önemlidir. Buna göre, tüm insanlığı sömürmeye çalışan, onların ulusal ve kişisel varlıklarında gözü olan, bunun için her türlü ahlak dışı fiili gerçekleştiren veya gerçekleştirmeye hazır olan müstekbirler ile varlıkları elinden alınmış, zayıf bırakılmış, hakları gasp edilmiş mustazaflar arasında kıyasıya bir savaş vardır(Gündoğan, 2011a: 97). Müstekbir-mustazaf ayrımı İslam'ın hak-batıl ayrımından ilham alınarak oluşturulmuştur. İran söz konusu çerçevede, dış politikada kapitalizm, sosyalizm ve siyonizm karşıtı bir söylem geliştirmiştir. İran, Soğuk Savaş dönemindeki ilişkileri de reddetmiş ve ne Batı ne de Doğu'dan yana olacağını; bunun yerine Müslüman halklarla birlikte hareket edeceğini iddia etmiştir. Söz konusu ülke bu yeni perspektifle birlikte egemen güçlerle ilişkilerini eşitlik üzerinden yürütecek, her türlü vesayet ve siyasi bağımlılık fikrini reddedecektir(Gündoğan, 2011a: 97).

Tüm bunlara karşın İran'ın dış politikasını tamamıyla devrimci ve idealist olarak sınıflandırmak yanlış olacaktır. Dış politikada yapılan birçok manevra, devrimden sonra İran'ın körü körüne bir İslami ideolojinin etkisi altında kalıp bütün dünyayı karşısına almadığını göstermektedir. Nitekim İran'ın, 1982'de Suriye'de yönetime başkaldıran Müslüman Kardeşler'in yanında yer almayıp Baas yönetimini desteklemesi; 1988'de İran Irak Savaşı'nda savaşa son vermek için yönetimin değişmesini şart koşmasına rağmen çıkarları gereği "zehir içmekten beter" diyerek Birleşmiş Milletler'in (BM) 598 no'lu kararını kabul etmesi; 1990'lardaki Çeçen İslami hareketine ilgisiz kalması ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmada Ermenistan'ı örtülü olarak desteklemesi dış politikada ortaya konulan reel politik tavrın örnekleridir(Sarı, 2015: 118-119).Bu bağlamda İran'ın devlet geleneği olan köklü geçmişe sahip bir ülke olduğunun altı çizilmelidir. İran'ın anayasası incelendiğinde, dış müdahalenin tüm biçimlerine karşı çıkıldığı, ülke bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün vurgulandığı, hegemon güçlerle ittifak yapılmaksızın Müslümanların haklarının korunacağı ve doğrudan savaş içersinde olmayan devletlerle barışçıl ilişkiler kurulacağı ifade edilmiştir. Bu noktada İran anayasasının değer yüklü, devrimci ve idealist olduğu ifade edilmektedir(Sarı, 2015: 117-120). Ancak tüm bu idealist ve normatif ifadeler, İran İslam Cumhuriyeti'nin politika üretirken bu ilkelere bağlı kaldığını ve dünya Müslümanlarının

çıkarlarını İran'ın çıkarlarına önceleğini göstermemektedir. Devrimci kadrolar sisteme tam olarak hakim olduktan sonra ideolojik / devrimci söylem esnetilerek devletin çıkarlarına uygun hale getirilmiştir(Yeğin, 2014: 4). Bu bağlamda İran'ın ideolojik tahakküm altında rasyonel olmayan bir politika izlemediği, bunun yerine ideolojik yaklaşımının arkasında pragmatist hedefler gözettiği ifade edilebilir.

3.5. İran Devrim Muhafızları Ordusu

İran devriminden bahsederken İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'ndan (İDMO). da bahsetmek gerekir. İDMO geçiş döneminde, ekseriyetle İslamcı, devrimci ve gönüllü gerilla grupları ile komitelerin tek bir çatı altında örgütlenmesi ile kurulmuştur(Sinkaya, 2011: 140). Başlangıçta son derece az kişiyi barındıran İDMO, kısa bir zaman içerisinde on binlerce kişiyi bünyesine katmıştır. Ancak İslamcıların arasında da devrimi farklı yorumlayan ve fikir birliği olmayan gruplar olduğu düşünüldüğünde, ilk başta üyeler içerisinde homojen bir ideolojik yapının söz konusu olmadığını belirtmek gerekir. Buna karşın İDMO'nun kontrolünün Devrim Konseyi'nin eline geçmesiyle birlikte ideolojik homojenlik sağlanmış ve İDMO, milliyetçi ve liberallere karşı İslamcıların yanında yer almıştır. İDMO, devrim karşıtı ayaklanmaların bastırılması, devrim düzeninin şiddet kullanılarak pekiştirilmesi, İslamcı radikallerin elinde bulunan mahkemelerin kararlarının uygulanması konusunda İslami rejime büyük bir fayda sağlamış ve özellikle İran Irak Savaşı'nda oynadığı kritik rol ile gücünü ve meşruiyetini tahkim etmiştir. İDMO tüm bunların yanında İran'ın devrim ihracı politikasında da kritik bir görev üstlenmiştir. Nitekim İDMO bünyesinde tesis edilen "Özgürlük Hareketleri Ofisi" yoluyla birçok aktif grupla bağlantı kurmuş ve bu gruplara ideolojik eğitimle birlikte taktik ve lojistik destek de sağlamıştır. Lübnan Hizbullah'ı ve Irak'taki Bedr Ordusu, İDMO'nun desteklediği ve kendi bölgelerinde önemli aktörler haline gelen iki silahlı harekettir. Bu bağlamda İDMO'nun son derece yüksek bir siyasi profil sergilediği ve İran devriminin sembol kurumlarından biri olduğu söylenebilir.

İran'da ortaya çıkan bu devrim, makro ölçekte ABD'nin dış politikasına, mikro ölçek de ise Ortadoğu politikasına önemli derecede etki etmiştir. Uluslararası arenada SSCB ile mücadele eden ABD, önemli bir petrol ihracatçısı olan İran'ı yitirmiş ve Ortadoğu'daki etkisi tehdit altına girmiştir.

4. İRAN İSLAM DEVRİMİ'NİN ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA ETKİSİ

İran Devrimi Ortadoğu dengelerine etki eden önemli bir siyasal ve sosyal vakadır. Söz konusu vaka, ABD'nin Ortadoğu vizyonunu da etkilemiştir. Her şeyden önce, Soğuk Savaş sürecinde ABD'nin yakın müttefiki konumunda olan bir ülkede iktidar el değiştirmiş ve laik bir yönetimin yerine, temel söylemlerinden biri ABD karşıtlığı olan İslami bir yönetim gelmiştir. Söz konusu İslami rejim Suudi Arabistan'da var olan ABD / Batı ile uyumlu, müttefik bir İslami rejim de değil, Şii mezhebinin adeta ideolojileştirildiği ve çevre Müslüman ülkeleri de derinden etkileme potansiyeline sahip güçlü bir rejimdir. İslam devrimi ile birlikte Washington'un İran'ı "bölgenin jandarması" olarak konumlandırdığı eski düzen sona ermiştir(Halhalli, 2014: 91).

İran İslam Devrimi'ni ABD, Sovyetler Birliği ve bölge ülkeleri açısından tehditkâr kılan özellikleri şunlardı: 1) evrensel unsurları ön planda tutulan İslami ideoloji (pan İslamizm), 2) bu ideoloji etrafında oluşturulan anti-emperyalist mesajlar, 3) daha çok bölgedeki Şii toplulukları etkileyebilecek devrimci Şii yorum ve bu yoruma bağlı oluşturulan monarşi karşıtlığı, 4) petrol ve Körfez Bölgesi'nin güvenliği(Gündoğan, 2011b: 68).

İran Devrimi her şeyden önce ABD'nin imajını zedeleyen bir gelişme olmuştur. Nitekim 1979 yılında İranlı öğrenciler ABD büyükelçiliğini 444 gün boyunca işgal etmişler

ve diplomatları rehin tutmuşlardır. ABD rehineleri kurtarmak üzere bir operasyon gerçekleştirmiş ve söz konusu operasyon fiyaskoyla sonuçlanmıştır. ABD ordusu bu olay sonrasında büyük bir itibar kaybına uğramıştır. 1980'li yılların ortasında açığa çıkan İran-Kontra olayı da (ABD'nin İran'a gizlice silah satması) ABD'nin prestij kaybettiği bir başka olaydır; bu olay hem ABD hem de İran'ın güvenilirliğini derinden sarsmıştır(Gündoğan, 2011b: 68).

ABD ve Batı için en önemli tehditlerden biri İran Devrimi'nin ideolojisiydi. Batı'ya karşı Arap milliyetçiliği ile yeterince varlık göstermeyi başaramayan Ortadoğu coğrafyası, bu yeni devrimci ideolojiyi "satın alabilir" ve devrimci unsurlarla süslenmiş bu yeni İslamcılık geniş kitleler için bir ümit kaynağı haline gelebilirdi. Nitekim bu etki neredeyse tüm İslam ülkelerinde hissedilmekle birlikte kendisini en fazla Lübnan'da hissettirmiştir. Bu ülkede kurulan Hizbullah adlı örgüt, Suriye'nin de desteğiyle Ortadoğu denklemine dâhil olmuş ve İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinde en etkili güçlerden bir haline gelmiştir. Filistin sorununda İran ve Hizbullah en önemli aktörlerden ikisi haline gelmiş ve İsrail'in Filistinlilerle barış masasına oturmasında önemli bir etken olmuşlardır. Bu noktada Siyasal İslam'ın güçlenmesi ve ABD ile Batı karşısında bir tehdit unsuru haline gelmesinin en önemli dinamiklerinden birinin de İran İslam Devrimi olduğu söylenebilir. Nitekim Soğuk Savaş sürecinde ortaya çıkan İran İslam Devrimi, Ortadoğu'da ABD' nin karşısına Sovyet tehdidinin yanında bir de siyasal İslam tehlikesini getirmiştir. Nitekim SSCB'nin sosyalist ideolojisine karşı İslami hareketleri destekleyen ABD, siyasal İslam'ın kendisine yönelik bir tehdit haline gelmesiyle birlikte bu desteğini geri çekmiş ve İslami ideolojinin tetiklediği terör ile aşırıcılığa karşı pozisyon almıştır. İran İslam Devrimi'nin, siyasal İslam'ın yaygınlaştırılması ve güçlenmesi bağlamında önemli bir mihenk taşı olduğu düşünüldüğünde, bunun en acı sonuçlarından biri olan 11 Eylül saldırılarının da söz konusu Devrim ile başlayan bir sürecin neticesi olduğu yorumu yapılabilir. Nitekim İran'ın 11 Eylül terör saldırıları ile ilgili doğrudan bir bağlantısı bulunamasa da, bölgede ABD tarafından terör örgütü olarak nitelendirilen unsurlara sağladığı katkı bilinmektedir(Çelikkanat, 2007: 128). ABD bu saldırıdan sonra Ortadoğu'ya doğrudan müdahale yolunu benimsemiş ve önce Afganistan'ı ardından Irak'ı işgal etmiştir. ABD özellikle Bush doktrini çerçevesinde Ortadoğu'ya askeri müdahaleyle demokratik ve liberal rejimler getirme politikasını benimsemiş ve bu müdahalelerin ABD'ye mali ve sosyal birçok negatif etkisi olmuştur. Sonuç olarak siyasal İslam'ın yükselişinin ve dağılan SSCB yerine ABD'nin karşısına yeni bir düşman olarak çıkma sürecinin en önemli ve belirleyici olgularından birinin İran Devrimi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasının 11 Eylülden sonraki radikal değişiminin baş müsebbibinin, siyasal İslam'ın güçlenmesini sağlayan ve dolayısıyla 11 Eylül'e giden yolu açtığı ileri sürülebilecek İran olduğu ifade edilebilir. Nitekim ABD 11 Eylül'e kadar, kendi ekonomisi açısından büyük öneme sahip petrol kaynaklarının güvenliğini sağlamayı öncelikli hedef haline getirmiş; ancak 11 Eylül'den sonra Ortadoğu'daki istikrarsızlığın kendi vatandaşlarını vurması sonucunda kendisinden kilometrelerce uzakta olan bir coğrafyaya askeri müdahalede bulunmaya ve terörizme destek vermekle suçladığı ülkeleri fiilen işgal etmeye yönelmiştir.

İran İslam Devleti ABD'nin bölgesel çıkarlarını ve onun en önemli müttefiklerinden biri olan İsrail'in güvenliğini tehdit eden birincil otoriter rejim konumundadır. ABD'ye göre İran nükleer kapasiteye sahip olmaya çalışan, baskıcı, terörizmi destekleyen ve İsrail'in varlığına tehdit oluşturan bir ülkedir(Özcan, 2006: 17). Dolayısıyla 1979 Devrimiyle birlikte ABD'nin Ortadoğu politikasının en önemli hedeflerinden biri İran rejimini değiştirmek olmuştur. Bunun daha kolay gerçekleştirilebilmesi için ise İran'ın nükleer çalışmalarının sınırlandırılması ve nükleer silah elde etmesinin engellenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ABD'nin İran İslam Devrimi'nden sonra Ortadoğu'daki en önemli politik hedeflerinden ikisinin, öncelikle İran'ın nükleer kapasiteye sahip olmasını önlemek, daha sonra ise İran'ın

dünya sistemine entegre olmuş, liberal siyasal ve ekonomik sistemi benimsemiş demokratik bir rejimle yönetilmesini sağlamak olduğu söylenebilir. ABD'nin birinci önceliği olan nükleer kapasiteyi engelleme meselesinde önemli bir aşamaya gelindiği ifade edilebilir. Nitekim Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi beş ülke (ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa) ve Almanya ile İran arasında 2006 yılında başlayan nükleer müzakereleri, Temmuz 2015'de "Ortak Kapsamlı Eylem Planı" adıyla sonuçlandırılmıştır(Congressional Digest, 2015). Bu anlaşmanın imzalanmasında ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı çeşitli ekonomik ve finansal ambargoların etkisi büyük olmuştur. Bu bağlamda söz konusu sürecin Bush yönetiminde bir hayli yara aldığı ve anlaşmanın uzamasında 11 Eylül saldırılarından sonra hayata geçen Bush doktrininin büyük etkisi olduğu ifade edilmelidir. Nitekim Bush yönetimi özellikle 11 Eylül'den sonra, İran'ın ABD ile anlaşmak istediği bir periyotta, bu ülke ile etkili bir anlaşmaya varma fırsatını değerlendirmemiştir(Beir, 2009: 88). Sonraki süreçte Obama'nın başkan seçilmesi ve özellikle sert politikalar takip eden Mahmud Ahmedinecad'ın yerine daha ılımlı ve diplomasiyi önceleyen bir lider olan Hasan Ruhani'nin gelmesi sürecin önünü açmış ve nihai olarak Temmuz 2015'te anlaşma imzalanmıştır.

İran Devrimi, ABD'nin daha sonra devireceği Saddam Hüseyin'i bir dönem desteklemesinde de önemli rol oynamıştır. Bilindiği gibi Irak nüfusunun büyük bir bölümü Şii'dir. Bu noktada ABD, İran'ın Irak'a Şii İslam'a dayalı ideolojisini ihraç etmesi tehlikesi karşısında hem laik hem de Sünni olan Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesini desteklemiştir. ABD, İran İslam Cumhuriyeti'nin rejimini ve Şii nüfusunu gerekçe göstererek silahlanan, kimyasal silah kullanan, Körfez'deki tankerlere saldıran ve insan hakları ihlalleri uygulayan Irak'a tepki göstermemiştir(Selamoğlu, 2007: 38). Ayrıca İran Irak arasında 1980 yılında başlayan ve sekiz yıl devam eden savaşta da ABD Irak'ı desteklemiştir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bu süreçte ABD'nin İran'a el altından silah sattığı ortaya çıkmış ve Başsavcı Edwin Meese, İran'a satılan silahlardan elde edilen gelirin, Nikaragua'daki sol Sandinista hükümetini devirmek için kontra gerilla faaliyetlerine aktarıldığını açıklamıştır.

İran Irak Savaşı'nın kısa vadeli sonucu, Irak'ın savaştan dolayı girdiği mali bunalım nedeniyle Kuveyt'i işgal etmesi ve buna karşın ABD'nin; aralarında Birleşik Krallık, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye ve Mısırın da olduğu koalisyon güçleriyle birlikte Irak'a karşı askeri harekât düzenlemesi olmuştur. ABD tarafından *"Çöl Fırtınası Harekâtı"* olarak adlandırılan bu müdahale literatüre *"Birinci Körfez Savaşı"* olarak geçmiştir. İran Devrimi'nden sonra Saddam Hüseyin'i destekleyen ABD, Birinci Körfez Savaşı'ndan başlayan ve 2001'de Irak'ın işgal edilmesiyle sonuçlanan uzun süreçte nihai olarak Saddam Hüseyin'i devirmiş ve Irak'ta yeni bir rejim tesis etmiştir.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD'nin Ortadoğu'da hayata geçirmek istediği en önemli politikalardan biri de Arap-İsrail barışını sağlamak olmuştur. Bu bağlamda Clinton döneminde ortaya koyulan çifte kuşatma politikası hayata geçirilmiştir. Bu politika Washington tarafından bölgede istikrarsızlık kaynağı olarak görülen, Arap-İsrail Barış Sürecini dinamitleyecekleri düşünülen, kısacası bölgede ABD liderliğindeki yeni düzene karşı olacağı bilinen iki ülkeyi, Irak ve İran'ı hedef almıştır(Altunışık, 2009: 72). Bu strateji ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Körfez için ortaya koyduğu, İran ve Irak arasında güç dengesini sağlamaya yönelik politikasını değiştirmesi anlamına gelmektedir. ABD bu iki ülkeden birinin daha fazla ön plana çıktığı dönemlerde diğerini destekleme politikasını terk etmiş ve ikisini birden tecrit etmeye yönelik yeni bir politika geliştirmiştir. ABD'nin yeni Körfez politikasını oluşturan iki önemli neden vardır. Öncelikle, SSCB'nin dağılması ve tek kutuplu bir sistemin ortaya çıkması ile artık ABD'ye karşı olan ülkeleri destekleyecek bir güç kalmamıştır. Dolayısıyla Washington hem Irak'ı, hem de İran'ı tecrit edebilmiştir(Altunışık, 2009: 72). Ayrıca, Körfez Savaşı'nın ardından Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkeler ABD ile askeri ilişkilerini geliştirmekte ve hatta ABD'ye üs sağlamakta daha az çekingen davranmaya

başlamışlardır. ABD'nin bu ülkelerde üs bulundurabilmesi, İran ve Irak'ı tecrit edecek politikaları askeri olarak da daha kolay hayata geçirebilme imkânı sağlamıştır.

Ortadoğu'da gelişen ve günümüzde de güncelliğini koruyan İran merkezli bir başka olgu da "Şii hilali" söylemidir. Özelikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Irak'ı işgal edip Saddam Hüseyin'i devirmesiyle, Irak'ta yüzde 60 çoğunluğu bulunan Şii nüfusun yönetimdeki etkisi artmış ve bu durum Şiiliğin dünyadaki en önemli temsilcisi olarak görülen İran'ın Irak üzerindeki siyasi etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Lübnan'da ise Şii Hizbullah'ın 2006 yılında İsrail ile giriştiği çatışmalarda saygınlık kazanması ve Lübnan'da en önemli siyasi aktörlerden biri haline gelmesi ile birlikte bölgede İran'ın etkinliğinin arttığı düşüncesi daha da perçinlenmiştir. Son dönemlerde ise 2014 yılında Yemen'de Şia'nın Zeydi koluna bağlı olan ve İran tarafından desteklenen Husiler'in hükümeti devirmesi yine "Şii hilali" bağlamında değerlendirilmektedir. ABD'nin bu olay karşısında sergilediği tutum ise tartışmalıdır. Nitekim ABD, Yemen'deki Şii Husiler'e karşı Suudi Arabistan'ın başı çektiği ve körfezdeki birçok Arap ülkesinin de katıldığı hava operasyonuna destek vermesine rağmen, gerçekleştirdiği müdahale, özellikle Suudi Arabistan tarafından yeterli görülmemektedir. ABD'nin Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta İran'a fazla müdahalede bulunmaması Körfez monarşilerini ve İsrail'i rahatsız etmektedir. ABD'nin bu tavrı birçok çevre tarafından İran ile yürütülen ve Temmuz 2015'te imzalanıp nihayete eren nükleer müzakerelere bağlanmaktadır. Nitekim İsrail ve Suudi Arabistan, söz konusu müzakerelerden duydukları kaygıları birçok kez dile getirmişlerdir. Bu bağlamda ABD'nin bölgedeki en önemli müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan'ın, Ortadoğu'da İran'ın etkinliğini artıran hamlelerine karşı, Trump yönetiminden daha aktif destek beklediği açıktır.

Son dönemlerde Suriye'de ve Irak'ta ortaya çıkan iktidar boşluğundan dolayı, adı geçen ülkelerin bazı bölgelerinde hakimiyet sağlayan Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) de ABD'nin İran ve Ortadoğu yaklaşımını etkilemiştir. Bu çerçevede ABD politikası, Suriye'de Esat rejimine son verilmesi amacından IŞİD'in ortadan kaldırılması amacına evrilmiştir. Bu noktada, İran'ın IŞİD'e karşı en etkin savaşan ülkelerden biri olması sebebiyle bu iki ülke arasında adı konmamış bir müttefiklik ilişkisi gelişmiştir. Bu durum İran'ın geleneksel düşmanı ve ABD'nin yakın müttefiki olan İsrail ve Suudi Arabistan'ın tepkisini çekmektedir. Hem nükleer müzakerelerde anlaşmaya varılması hem de Suriye sorunu İran ve ABD'yi yakınlaştırmıştır.

5. SONUÇ

İran Devrimi'nin özgünlüğü ve Ortadoğu ile birlikte küresel siyasete etkisi düşünüldüğünde, son yüz yılın en önemli siyasi gelişmelerinden biri olduğu söylenebilir. Devrimle birlikte siyasal İslam'ın uluslararası siyasetteki gücü artmış, İslami gruplar daha özgüvenli hale gelmiş, Ortadoğu'daki radikal İslami hareket güçlenmiş ve halk nezdinde taban bulmuştur. Ayrıca söz konusu devrim, monarşi ile yönetilen birçok Körfez ülkesinin teyakkuz haline geçmesine neden olmuştur. Bu ülkelerde bulunan Şii nüfus ile birlikte devrimin ortaya çıkardığı "özgürlük", "adalet" ve "halka dayalı İslami yönetim" gibi söylemler Körfez krallarının tehdit algısını maksimum seviyeye yükseltmiştir.

ABD'nin bir süper güç olarak Ortadoğu'daki en önemli aktörlerden birisi olduğu göz önüne alındığında, İran Devrimi'nin bu ülkenin Ortadoğu politikasını etkilememesi düşünülemez. Nitekim ABD, dünyadaki en önemli petrol üreticisi ülkelerden biri olan müttefiki İran'ı kaybetmiş ve kendi açısından enerji yollarının güvenliği tehlikeye girmiştir. Ayrıca İsrail'i doğrudan tehdit eden ve nükleer çalışmalar yapan bir İran, ABD'nin İsrail'in güvenliği konusunda duyduğu endişeyi çok büyük ölçüde artırmıştır. Bunun yanında İran'ın kendi rejimini Müslüman ülkelere ihraç etme politikası, Ortadoğu'daki ABD dostu

monarşilerin tehdit altına girmesine neden olmuş, ABD'nin bu ülkeler üzerindeki nüfuzunun tehlikeye girmesi ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

ABD, 1979 devriminden sonra İran'a karşı tutumunu radikal bir biçimde değiştirmiş ve Soğuk Savaş sürecinde SSCB'ye karşı İslami eğilimleri destekleme politikasından tedricen vazgeçmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri İran İslam Devrimi'yle birlikte siyasal İslam'ın güçlü bir aktör olarak ortaya çıkması ve ABD çıkarlarını tehdit etmesidir. 11 Eylül terör saldırılarına kadar varan İslami radikalizmin kendisini güçlü hissetmesi ve destek bulmasında İran İslam Devrimi'nin önemli bir payı olduğu ifade edilebilir. Söz konusu devrim ile başlayan "İslami yükseliş" SSCB'nin yıkılması ile birlikte daha da görünür hale gelmiş ve İslami radikalizm Batı ve ABD karşısında yeni büyük düşman haline gelmiştir. ABD'nin Ortadoğu politikasındaki en dramatik değişikliğin 11 Eylül saldırıları sonrasında gerçekleştiği düşünüldüğünde, İslami radikalizmi güçlendiren 1979 Devrimi'nin söz konusu dramatik değişime dolaylı olarak etki ettiği ifade edilebilir. Nitekim İran'ın El Kaide'ye 11 Eylül saldırıları için doğrudan destek verdiği tespit edilemese de, İslami terör gruplarını himaye ettiği ABD tarafından iddia edilmektedir; ayrıca İran Devrimi'nin, İslami radikalizmi en çok cesaretlendiren ve özgüvenini yerine getiren olgulardan biri olduğu düşünülebilir.

ABD son dönemlerde İran'a karşı eski tutumunu sürdürmemektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi beş ülke ile birlikte Almanya, İran ile nükleer anlaşmaya varmış ve İran'ın nükleer programında bir takım kısıtlamalara gitmesi karşılığında bu ülke üzerindeki birçok ekonomik yaptırım kaldırılmıştır. Bu durum İsrail ve Arap Körfez ülkelerini rahatsız etmiştir. ABD son kertede, hem kadim müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan'ın endişelerini gidermek, hem de İran'la yapılan anlaşmanın gereklerini yerine getirmek durumundadır.

Kaynakça

Altunışık, M(2009), *"Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken",* Ortadoğu Etütleri, Cilt 1, Sayı. 1. ss. 69-81.

Arı, T(2004), Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ben-Beir, A(2009), *"Negotioating Strategy to Prevent a Nuclear Iran*", International Journal on World Peace, Vol. 26, No. 1, pp. 69-89.

Congressional Digest, (2015), November, Vol. 94, No. 9.

Çelikkanat, E(2007), 11 Eylül Sonrası ABD İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta Türkiye'ye Etkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Sayı. 6, ss. 123-152.

Dalacoura, K(2010), *"US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations"*, Ortadoğu Etütleri, Vol. 2, No. 3, ss. 57-76.

Gündoğan, Ü(2011a), *"Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme"*, Ortadoğu Analiz, Cilt. 3, Sayı. 29, s. 93-99.

Gündoğan, Ü(2011b), *"İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi"*, Ortadoğu Analiz, Cilt. 3, Sayı. 30, ss. 67-73.

Halhallı, B(2014), Humeyni Dönemi İran Dış Politikası, Birey ve Toplum, Cilt. 4, Sayı, 8, ss. 75-96.

Kurt, S(2014), *"Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası"*, Tarih Okulu Dergisi, Yıl. 7, Sayı. 19, ss. 167-196.

Özcan, A. N(2006), *"İran Sorununun Geleceği, Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler"*, Tepav Ortadoğu Çalışmaları I

Sander, O(2013), Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Kitabevi, Ankara,

Sarı, İ(2015), *"1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri",* Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 1, ss. 95-135.

Selamoğlu, A(2007), *ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası ve Küresel Yansımaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Semiz, Y. ve Akgün, B(2005) *"Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran ABD İlişkileri"*, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 9, ss. 163-181.

Sinkaya, B(2011), "*Devrimci Ordu ve Siyaset: İslam Devrimi Muhafızları Ordusu Örneği"*, Ortadoğu Etütleri, Cilt. 3, Sayı. 1, ss. 123-155.

Taflıoğlu, M. S(2010), Humeyni İran İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat Oldu?, Kripto Kitaplar, Ankara.

Yeğin, A(2014), *"Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası"*, SETA Perspektif, Sayı. 31, ss. 1-4.